

77 ÉVE HUNYT EL BARTÓK BÉLA

BÓNIS FERENC: BARTÓK ÉS A RÁDIÓ¹

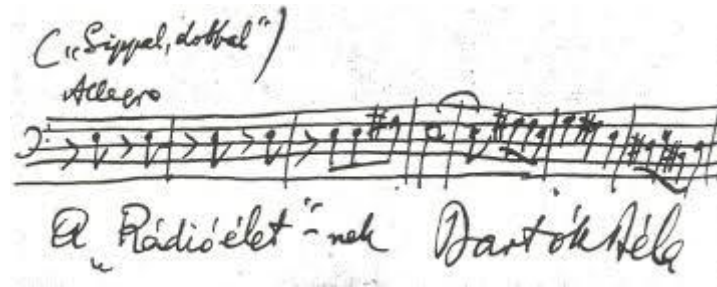
Bartók a Magyar Rádió Stúdiójában

Bartók negyvenötödik születésnapja előtt néhány héttel: 1926. március 3-án zongorázott először a budapesti rádióban; ez volt egyszerismind életének első rádiószereplése. Ezt aztán meglehetősen sok rádiókoncert követte, valamennyit ma sem ismerjük még. A zeneszerző idősebbik fia, Béla, apjának hatvannál több budapesti rádiószereplését mutatta ki; ez a szám, a külföldi rádiókoncertekkel együtt, jócskán meghaladja a százat. De nem tudjuk még pontosan, hogy nyilvános hangversenyei közül mennyit közvetített a rádió; azt sem, hogy „élő” rádiókoncertjei mellett hány ismétlés hangzott el viaszlemezről. Budapest mellett egyébként London, Stuttgart, München, Koppenhága, Königsberg, Berlin, Bécs, Frankfurt, Zürich, Bukarest, Stockholm, Birmingham, Nürnberg, Brüsszel, Luxemburg, Párizs és New York rádióállomásai adtak teret a zongoraművész és népzene kutató Bartóknak.

Mert nemcsak zongorázott a rádióban: szerepelt előadóként is. Első két rádióelőadásának Frankfurt volt a színtere, 1932-ben és a következő év elején. Első alkalommal a magyarországi népdalkutatásról beszélt s a tudományos eszmefuttatás után eljátszott néhányat azokból a magyar művekből, melyek a népzene ihletése nyomán keletkeztek. Másodjára, 1933. január 22-én, az erdélyi román népdalokról szólt. Egyik utolsó németországi szereplése volt ez; a nemzetiszocialista hatalomátvétel után Bartók nem lépett fel többé német földön.

---

¹ Az összeállítás első megjelenése: Rádió és Televízió újság, 1988. 27. sz. (K. Udvari Katalinnak köszönjük, hogy ezt az értékes anyagot eljuttatta a Parlandóhoz. (A Szerk. megj.)

1933. május 19-én szerepelt először prózai előadóként Rádióink stúdiójában. A magyar népdalról szólt. Ezt még annak az évnek novemberében újabb előadása követte: Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje. 1935. december 2-án Miért és hogyan gyűjtsünk népzene-t? című előadását olvasta fel, 1937. január 11-én pedig törökországi népdalgyűjtő útjáról számolt be, mondandóját

Rádiókoncertjei híven tükrözték hangversenytermi fellépéseinek műsorkoncepcióját. Saját művei mellett Kodály, Liszt, Beethoven, Bach és néhány régi olasz mester darabjait játszotta a leggyakrabban. Második budapesti rádiókoncertjét joggal mondhatjuk zenetörténeti nevezetességű eseménynek. Ezen 1926. április 8-án, Kósa György társaságában, Bartók bemutatta A csodálatos mandarinjának kézzongorás változatát hónapokkal a mű első színpadi előadása előtt.

Legtöbb fellépése szólókoncert volt, olykor azonban kamaramuzsikát is játszott, Waldbauer Imre, Kerpely Jenő, Székely Zoltán, Zathureczky Ede vagy Hernádi Lajos társaságában. 1939-ben második feleségévet, Pásztory Dittával együtt szólaltatott meg kézzongorás műveket a rádióban.

Eddigi adataink szerint az első rádióállomás, melyen a Mikrokozmosz darabjait játszotta, szintén Budapest volt. Zongorázott zenekari kísérettel is a Magyar Rádióban: 1935-ben Liszt Haláltáncát, 1939-ben saját Rapszodiáját szólaltatta meg, Dohnányi Ernő vezényletével. Legtöbb rádiókoncertje elszállt az éterben, néhány töredék azonban, hazai amatőrök jóvoltából, ránkmaradt. Külföldi rádiószerepléseiből is megmaradt valamennyi; nem túl sok és nem túl jó minőségű hangfelvételen.

Bartók budapesti rádiós szerepléseiről eleven képet rajzol Polgár Tibor, a kiváló zeneszerző és pianista, aki fiatal korától a Rádió alkalmazásában állt, és Bartók műsoraiban rendszeresen közreműködött, mint „önkéntes kottalpozó”.

„Járása könnyed volt – emlékezik Polgár – kissé szinte lebegő, mintha finom rugókon lépdelne. Amikor a stúdióban zongorázott, rendszerint levetette a zakóját, és ingujjban vagy mellényben játszott majdnem mindig kottából, nem

kívülről. Még saját műveit is, Játékstílusa végtelenül tiszta és világos volt: olyan, mintha játékaival mintegy magyarázni akarná az interpretált darabot. Billentése az erős passzázsokban gyakran ütőhangszerszerű volt: annál éteribb, könnyedebb a finom, halk részeknél. Úgy játszott, hogy hallgatósága számára szinte felfedezte az előadott művet. Az erős hangsúlyoknál, sforzatóknál gyakran horkanó hangokat hallatott, ami az emocionális átélés jele volt, Szinte hihetetlen, hogy ez az aprócsontú, vékony ember milyen hatalmas erőt tudott kifejteni a monumentális, nagy fortékban."

1937. január 13-án Bartók előadást tartott a Zeneakadémia kistermében A gépzene címmel. Ebben a fonográf, a gramofon és a film jelentőségéről is szólt a népzene gyűjtésben. De beszélt rádióbeli tapasztalatairól is, technikai-tartalmi értelemben egyaránt. Előadását ezzel a gondolattal fejezte be: „A baj ott kezdődne, ha a gépzene éppúgy elárasztaná a világot az élőzene rovására, mint ahogy a gyáripari termékek azt megtették a kéziipar rovására... óvja meg a gondviselés ettől a csapástól utódainkat!”

A gépzene-előadás nevezetes művészettörténeti esemény volt azért is, mivel utána egy fiatal, bajszos költő bemutatkozott Bartóknak, és folyóirata számára elkérte tőle közlésre a kéziratot. Az valóban megjelent a Szép Szó 1937-es évfolyamában. A költő-szerkesztőt József Attilának hívták: tudomásunk szerint ez volt egyetlen személyes találkozásuk.

Felfigyelt Bartók egy másik kulturális lapra is Budapesten: a Rádió Újságra. Tudományos Akadémiai székhelyében, 1936-ban foglalkozott vele nem éppen hízelgő módon. A lap ugyanis szemére vetette Bartóknak: népdalok helyett miért nem inkább a vidéki úri társaságok nótáival törődik. Bartók véleménye: „Igaz, hogy ennek a folyóiratnak tudományos vagy művészi szempontból nincs semmi jelentősége; nyomasztó súlyt ad azonban ennek a felszólalásnak az a valószínű körülmény, hogy a folyóirat majdnem 100 000-re rúgó olvasóinak átlagfelfogását kell benne látnunk,"

Utolsó nyilatkozatát 1940-ben adta a Magyar Rádióban; ez 1941 októberében jelent meg a Rádió Újság hasábjain akkor, amikor Bartók egy esztendeje már az Egyesült Államokban vívta élete végső küzdelmét.

1987 óta a Magyar Rádió harmadik műsora az ő nevét viseli. És 1988. július 7-től hazai földben pihennek hamvai, megkésve teljesítve a zeneszerző kívánságát: „szeretnék hazamenni, de végleg, . . ."

Ám az ünnepi órákban sem feledkezhetünk meg a barát és küzdőtárs, Kodály Zoltán szavairól, melyek szintén a Magyar Rádióban hangzottak el: „Bartók diadalmas, végleges hazatérésének feltétele a zeneileg művelt ország. Ennek munkálására kell összefogni minden tényezőnek. Ha majd egyszer azokhoz is eljut művészete, akiktől ered: a dolgozó néphez s az megérti: akkor lesz magyar zenekultúra, akkor lesz igazán boldog a nép!”

BARTÓK BÉLA: A GÉPZENE²

(...) Sokszor hangoztatták a rádióknak nagy zenei nevelőhatását a nagy tömegekre, főleg, ha a rádió helyes zenei műsorral dolgozik. Ez nagyon jól elképzelhető és részben meg is felel a valóságnak. Ha a rádió komoly zenei közvetítései elérik azt, hogy olyan tömegeknek, amelyek semmiképpen nem jutottak, vagy nem akartak hangversenybe jutni, legalább kis részében vágyat ébreszt hangversenyek helyszíni meghallgatása iránt, akkor valóban hasznos intézménynek kell mondanunk. Az angol rádió Angliában ezt állítólag el is érte. De én attól tartok, hogy ezt a hasznot mindenféle káros hatás semlegesíti. Föltehető, a rádiózene hogy a rádiózene az emberek nagy tömegét zenehallgatás szempontjából felületességhez, állhatalansághoz szoktatja, éspedig azért, mert olyan nagyon könnyen lehet a rádió csavarját ide-oda igazítani, ki- és bekapcsolni. Továbbá azért, mert annyi minden egyebet lehet rádióhallgatás közben csinálni, még diskurálni is.

Attól tartok, hogy nagyon sok ember számára nem más még a komoly zenei közvetítés sem, mint valami langyos fürdő cirógatással, mint valami kávéházi zene, valami zsongás-bongás a háttérben, ami csak arra jó, hogy egyéb dolgait kevesebb unalommal végezze, jóformán oda sem figyelve a zenére. Föltehető, hogy a sokat zenerádiózó ember átlag annyira megszokja a torzított hangszíneket, hogy el is veszi lassanként érzékét a friss színek iránt, sőt esetleg nem is fogja szeretni a természetes zenét, annyira hozzászokott a mesterségesnek színéhez. Talán úgy jár, amint egy sokat négykezesező ismerősöm járt: egyszer bevallotta nekem, hogy bizony neki sokkal jobban tetszenek Beethoven szimfóniai zongorán négykézre, mint zenekari előadásban.

---

² Részlet a szerző azonos című 1937-ben készült írásából. (Bartók breviárium, (Levelek-írások- dokumentumok) Összeállította és az előszót írta Ujfalussy József, szerkesztette: Lampert Vera (Zeneműkiadó Budapest, 1974)

Nagy hátránya volna a rádió és gramofon elterjedésének akkor, ha az embereket a saját maguk végezte zenélésről leszoktatja, ahelyett, hogy zenélési kedvet ébresszen bennök. Akik azt mondják: „minek fáradjak én zenetanulással, mikor itt vannak a gépeim, amelyek nekem bármikor és bárminemű zenével szolgálnak”, azokra határozottan káros a rádió. Azok nem tudják, mennyire másképp hat a zene olyasvalakire, aki bármilyen gyarló is bár, de saját maga is tud valamicskét zenélni, aki annyira, amennyire, de saját maga is ismeri a kottákat. Éppúgy mondhatná valaki. minek tanuljak olvasni, mikor a rádióban úgylis meghallom a napi eseményeket!

Azoknak számára, akik hangversenyek rendes látogatói, akik nem mondanak le a maguk végezte zenélésről, akik tudatában vannak a rádióközvetítések fogyatékoságának és azt esetleg közvetített művek kottából történő egyidejű olvasásával ellensúlyozzák, azok számára nagyon tanulságos lehet a rádió, mert egyébként számukra elérhetetlen helyekről jövő közvetítésekről is valamelyes képet ad nekik. De a nagy tömegekre gyakorolt hatás üdvös voltában, főleg egyelőre, nem nagyon bízok...

NAGY LÁSZLÓ: BARTÓK

Ünnep nem elég, hogy megtartsa őt,
az irgalmatlan tiszta szeretőt -
Úgy szeresd: magad el ne vétsd.

Nevében ha lucsog a dínom-dánom:
már világgá ment egy fűszálon
s vért izzad az óceán partjain.

Ítélező, ki nem alszik, s nem altat,
kimeríthetetlen kényes alkat,
ígézi a Tündért a jövőt.

Érte tücsökhangból niagarát
sűrít, a napraforgó spiráljain
a napkoronáig felküzd magát.

Ó, hány remek mén dühe benne!
Diadala mégis a fegyelme,
nem csitul mégse, virrasztani hív –

Lüktet éjszakákban tündöklete –
Aranyalmánk dérvert Árgilusa, te,
mikor nyughatsz meg végleg a szívemben!

KÁNYÁDI SÁNDOR: BARTÓK

egyszál hegedű
a tengeren
múlt és jelen
s tán a jövő
süllyedő-félben
süllyedőben
csak a kapitány
két szeme
csak egy pillanatra
csukódott le
nagy baj nem lehet amíg
velünk a zene

1974

Brassai-Sipos András:

Borsos Miklós: Bartók Béla és családjának síremléke a Farkasréti temetőben (1988. VII.7.)
A Farkasréti temető 60/1-es parcellájában Főút-9/12-es sírhely.
(Bartók Béla síremléke – Köztérkép)

Forog a korong: nem tudom hányadszor a Cantata profanát hallgatom. Kolindából kiszakadó drámai meloszát, amelynek néhány dallamfoszlányát szülőföldemen Erdélyben hordta a szél valamikor. Az emberi hang – Bartók hangja – belső hallásra nyitja a fület. Forog a korong: Cantata profanát hallgatom. A démoni hatalmak fojtogató szorításában vergődő ember tragikumát és tehetetlen átváltozásait, a bűnhődés és a büntetés sajkásait oldó természet-hit

dalamát. A földre teremtett ember lélekfelszabadulásának himnuszát, amelyben a mindenség létezése is hallszik. Tértelenül és időtlenül. Az emberlét halk és zajos lüktetése. Forog a korong: a „megszólaló” zene már nem is zene, hanem az, amivé válni törekszik. Rezdülő idegeket, eszet, szívet és lelket csitító „tisza forrás”- csobogás.

A levelekben kutat és keres a szem: „Hazamenésünk különféle leírhatatlan körülmények következtében megint ködös és messzi homályba tolódott.” (Ifj. Bartók Bélának, 1941, okt. 17.) ... „én is szeretnék hazamenni, de végleg...” (Zádor Jenőnek, 1945. júl. 1.) Kívánsága most teljesült: „A legnagyobb szarvas, a / – Legkedvesebbik fiú –, mégis hazatért.

Fodor András:

Milyen volna a XX. századi Magyarország Bartók nélkül? Számlálhatnánk-e egyáltalán a szinte mérhetetlent: ízlésben, gondolkodásban, múlttól, jövőről való eszmélkedésben, társadalmi morál és szellemi felelősség napi kihívásai közt mi mindent köszönhetünk élete, működése példájának? Az ötvenes években egy külföldi folklórfilm vásár zsúfoltsága, tónustalan, rikító színei láttán ébredtem rá először, milyen nagy dolog rendet teremteni egy nép művészi, etnikai önismeretében. Ahol a mérték megvalósult, ott nem tehet többé büntetlenül véteni ellene. A művekből sugárzó törvény, az alkotó személyiség továbbmunkáló szigora pusztán létével is leleplezi, nevetségessé teszi a talmit, hazugságon éri a kultúrával üzérkedők bármily ügyes fogását. (...)

Thomas Mann:

Valahányszor Bartók Bélát csak láttam, vele beszéltem, szavát lestem, mindenkor lelkem mélyéig meghatott nemcsak lényének szeretetreméltó volta, hanem fennkölt és tiszta művészegyénisége is, amely már szemének szép tekintetében is kifejezésre jutott.

Ujfalussy József:

A humanitás, az emberiesség és szabadság gondolata Bartók egész életében egyet jelentett a természettel, a néppel, a népzenevel.

Szabolcsi Bence:

Ha a jövő emberei meg akarják majd tudni, hogyan küzdött és szenvedett a mi korunk embere, s hogyan találta meg a harmóniát és a békét, a felemelő hitet

önmagában és életében: Bartók Béla zenéjét kell majd hallgatniok, s újra, meg újra visszatalálniuk a nagy magyar mester példaadásához.

Kodály Zoltán:

Kodály Zoltán és Bartók Béla 1930-ban
(Fotó: Juan Gyenes)

Bartók abból az emberfajtából való, amely örök elégedetlenségtől hajtva, mindent meg akar változtatni, mindent szebbé-jobbá akar tenni, amit csak a Földön talál. Ebből kerülnek ki a művészet, a tudomány nagyjai, a nagy felfedezők, feltalálók, politikában a nagy forradalmárok, Columbusok, Galileik, Kossuthok, akik másképp hagyták maguk után a világot, mint ahogy találták.

Molnár Antal:

Székely Aladár fényképén: Waldbauer–Kerpely-vonósnégyes: Kerpely Jenő, Waldbauer Imre, Molnár Antal, Temesváry János Bartók Béla (balra) és Kodály Zoltán (jobbra), 1910-ben

Kevesen emlékszünk már az 1900-as évek ifjú Bartókjára. Szinte gyermekien vézna, törekeny alakja, súlytalan, lebegő járása, akaratos feje és döbbenetesen mély szemei azóta feledhetetlenek. E szemeknek acélos tudott lenni a keménysége és átölelő szeretettől forró a bársonyos lágysága. Akire rányíltak, azt rádiumos erővel megkapta a kisugárzó akarat, öntudat, biztonság és gyémánttisztaság. Goethe szemeiről mondták, hogy nézése fölitta a virág

formáit és értelmét. Bartók őszinte pillantásának erejétől minden megtisztult, a világ hirtelen kitágult és hatalmas értelemre kapott. Együtt élni vele, kortársának lenni: szemrehányást jelentett a közömbösnek, biztatást és kötelezettséget a serénynek...

Zsenijének forrongó idején szinte megközelíthetetlen volt. Viharban rendületlenül álló kősziklára emlékeztetett.

Bartók: Violin Concerto No. 2, Menuhin & Furtwängler (1953) (37:52)

Bartók Béla: Hegedűverseny (1938)

Yehudi Menuhin:

Művei intellektuálisan és szerkezetileg felveszik a versenyt a zenetörténet legnagyobb alkotásaival, de közben egyetlen pillanatra sem vész el a közvetlen hang, az indulat, a reá bízott üzenet, az élő nemzedékek öröksége: az emberi érzelmek teljes skálája. Büszkeség, fájdalom, öröm, derű, elmélkedés, humor - mindezt megtalálhatjuk Bartók zenéjében.

Juhász Ferenc³:

Az ő mindenséget-együtthallása maga volt a teremtő szabadság. Az ő mindenthalló tudása: a szabadság könyörtelen hite volt. Az ő szabad és végtelen zenéje az ember szabadságának legnagyobb vallomása volt. Ezért lett, ezért lehetett ez a Nagyon Magányos Ember, ez az Istennel-együtt-halló és együtt-teremtő Ember-óriás példája, hite és mámorja sorsunknak, életünknek és hitünknek.

---

³ Juhász Ferenc: Bartók Béla a zöld levelibékával (Részlet)